

ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Սուփաս Եպիսկոպոսի ի Սանկտ-Պետերբուրգ
Հայոց դպրոցների մասին (1885 ամի).

(ՆՈՒԷՐ ՄԵՇԱՐԳՈՅ ԳԷՈՐԳ ԵՒԱՆԳՈՒԼԵԱՆՅԻՆ)

Մեծարգոյ քարեկամ.

Մեր ներկայ «Պատուիրակութիւն ի Սանկտ-Պետերբուրգ» հոգեւոր դպրոցների մասին վերառուած գրքոյի նուիրում ենք Ձեր Յարգութեան անուան, ոչ իբրեւ ընծայաբերութեան արժանաւոր-սարգեւոյի և ընդունողի յատկութեանց վերաբերութեամբ-մէկ աշխատութիւն. այլ իբրեւ մեր անձին արգարացուցումն այն ամեն չարաբանութեանց դէմ, որոնք հրապարակներում բանիւ և գրով հրատարակուեցան. Որովհետեւ Ձեզ առաւել՝ քան այլ ումք, յայտնի են Բարձրագոյն Հայոց հոգեւոր իշխանութեան քաղաքական վարչութեան հետ ունեցած գրադրութիւնք 1884 թուականի Փետրվարի 16-ին Բարձրագոյն Կայսերական հաճութեամբ հաստատուած դպրոցական հրահանգի գործադրութեան յետաձգելու մասին. Ուստի և Դուք նախ քան զամէն ունիք իրաւունք ձգելու մեզ վերայ կամ դատապարտութեան և անարգանաց քար, կամ մխիթարութեան և գովասանաց ծաղիկ:

Իրաւունք չհամարեցինք մեզ դպրոցական կառավարութեան պատճառաւ ի սկզբանէ անտի և այսր Դէօրգ Դ. Վեհափառ Հայրապետի և Կովկասեան Փոխարքայութեան մէջ շարունակուած գրադրութեանց վերայ խօսիլ կամ տեղեկութիւնք աւանդել. դժբա վերապահուած են սրբազան Սինոդին՝ որ ի հարկաւոր դէպս զանց չէ առնում ըստ մարթելոյն հրատարակել. Արձակուրդի ամիսներ են և մեք զՁեզ մատնացոյց ենք առնում հետաքրքիր հա-

սարակութեան առաջ իբրև ականատես վկայ նախանցեալ
գործողութեանց: Պարգևեն մեզ երկինք այն բարերախո
օրն և ժամ, երբ յաղթական օրհնութեամբ բացուին Ազ-
գային Հոգեւոր դպրոցների դռներ առաւել դիւրատար
պայմաններով, որպէս զի իւրև հեռաւոր և մերձաւոր
որդւոց հայութեան բռնադատուինք գոչել, «անգիտու-
թեամբ սխալեցանք և երկչոտութեամբ վաղվաղեցինք»:

Սուրբաս եպիսկոպոս.

Ա.

Մեզ վերայ մի մեծ պարտականութիւն և անփախուստ պատասխանատուութիւն կայ ինչպէս ուսումնարանական խնդրով զմեզ ի Սանկտ-Պետերբուրգ ուղարկող հոգեւոր իշխանութեան յառաջ, նոյն և դպրոցների բուն սեփականատէր հայ ժողովրդեան դիմաց։ Այս սուրբ պարտականութիւն անտեսելը զմեզ ապագայից դատաստանով այնքան վնասապարտ ցոյց կտայ, որքան ազգային հոգւով դատախարակութեան և ուսման խնդիրը կարեւոր է հայ հասարակութեան որդւոց համար։ Սրբազան Սինոդին համառօտութեամբ յայտնած եմք իւր ժամանակին մեր առաքելութեան ապարդիւնաւորութեան մասին, այժմս դամբ ծանուցանել բարեմիտ ժողովրդեան դպրոցական խնդրոյ այն ամեն մանրամասնութիւններ, որոնք անձանօթ մնալով՝ շատերին գայթակղութեան առիթ դարձրած են մեր հաւատարմութեան վերայ վստահութիւնն։ Որպէս զի ընթերցողք մեր անցեալ և վերջին ընթացից և գործողութեան մասին որոշ գաղափար կազմեն, այս տեղ իսկութեամբ մէջ ենք բերում մեր յանուն Սինոդին ուղղած ի 20 Յուլիսի 1883 ամի ընդ համարաւ 96 յայտարարութիւնը։

«Ի մասնաւոր հաւաստի լրոց տեղեկացայ, զի քաղաքական Բարձրագոյն իշխանութիւնն ի վերջին աւուրս «գրաւորաբար արժարժեալ է զխնդիր կառավարութեան «ազգային հոգեւոր դպրոցաց։ Որովհետեւ այս կենսական «գործ միմիայն երաշխաւորէ զգոյութիւն հայոց եկեղեցւոյ և ազգութեան ի Ռուսաստան, և զարդիւս չունի զբաւրոյական գլուխ եկեղեցին հայաստանեայց, ուստի եւ «ամենախոնարհաբար՝ իբրեւ մի ոք օգնական կաթողիկոսի «Հայոց ի գործ կառավարութեան հոգեւոր դպրոցաց, հայացեմ՝ զայդ խնդիր հաղորդել համայն վիճակաւորաց ազգին, և ապա խորհրդով նոցին պատասխանի առնել որոց «արժանն է, եթէ միայն ստիպողական է, իսկ թէ ոչ յե-

«տաճգել ցգումարումն աղգային ժողովոյ ընտրութեան»
«Հայրապետի, կամ ցնոյն իսկ հաստատութիւնն ծայրա-
«դոյն Պատրիարքի» :

Մէջ ենք բերում իսկութեամբ և մէկ քանի նախա-
դասութիւնք մեր յանուն Գերապատիւ Ներսէս սրբազան
եպիսկոպոսի ուղղած 2-ն ց30-ն Հսկումբերի և ի 11-ն
Նոյեմբերի 1884 ամի նամակներից :

«Սրբազան եղբայր, դպրոցների գործն օր ընդ օր
«ծանրանում է. Անդադար ինձանից պահանջում են գրով
«ժողովրդական դպրոցների արքունի տեսուչները, ծխա-
«կան վարժոցների մէջ ընդունել այն եղանակներն՝ որոնք
«որոշուած են տարւոյս Փետրուարի 16-ին Բարձրագոյն
«հաստատուած կանոնադրութեան մէջ. Մէկի համար ար-
«դէն Սեպտեմբերի 11-ին համարաւ 268, յայտնեցի սըր-
«բազան Սինոդին. իսկ միւսը ստացայ այսօր, որոյ մասին
«դարձեալ նոյն ճանապարհն, այսինքն պահպանողական
«գիրք, պէտք է բռնեմ. Զգիտեմ, Սրբազան Սինոգական-
«ներ ի՞նչ կարծիքի են, և ի՞նչ են կամենում առնել ի
«խաղաղութիւն սրտի հայադղի ժողովրդեան. Յաւալին
«այն է, որ այսպիսի ժամանակ մեր աշխարհական անհե-
«ռատես հոգաբարձուք և հասարակութիւնք՝ անհանգիստ
«աղաղակելով արտաքին միջամտութեան տեղիք են տա-
«լիս, և կարծես թէ՛ հրաւիրում են իրենց ձեռքից այդ
«ուսումնական հաստատութեանց կառավարութեան գոր-
«ծը յետ ստանալ :

«Ի դէպ, դիցուք պարոն Արգար Յովհաննէսեանց կար-
«գարանայ այն մասին՝ որ Արծրունովի Քարվանսարան
«ընկերովի չգնուեց, և սուրբ էջմիածնի ճեմարանին իբրև
«ապահովութիւն չյանձնուեց, ըստ որում Ներսէսը կա-
«թողիկոս չհաստատուեց, որոյ ի շնորհս միայն ճեմարանը
«պիտի ապրէր. այժմս նա ի՞նչ է ասում աղգային դըպ-
«րոցների վերաբերութեամբ. չէ՞ որ ձայն էր տարածել
«թէ՛ Տփլիսում այդ մասին աղգասէրները գործում են
«և յատակադիծ են պատրաստում : Լուրջ խօսենք. Սինո-
«գի անդամք քաջութիւն ունին մէկ գեղեցիկ առաւօտ

« բոլորն ի միասին առանձին գրուած հրաժարագիր դնեն
 « տսենի կարմիր շուխայի վերայ և տսեն, մենք այլ ևս
 « Սինոդի անդամք չենք, և չենք կամենում գործել իբրև
 « ի կողմանէ Կաթողիկոսի, երբ որ խստագոյն պահանջ
 « լինի դպրոցների համար ծրագրուած կանոնադրութիւնն
 « ընդունելու մասին: Կարծեմ թէ՛ ոչ է պատասխանն,
 « ուրեմն ինչու համար է տարապայման լռութիւնն. ան-
 « շուշտ պէտք է պատասխանել, որ դպրոցական խնդիրը
 « զուտ հոգևոր գործ է, ինչպէս և իրենցում նոյնն է հո-
 « գևոր վարժարանների կառավարութիւն. մեզ համար
 « ինչու այլակերպ պէտք է լինի»:

« Այսպիսի խառն ժամանակ՝ ես կարծում եմ, շատ
 « մեծ խոհեմութիւն կլինի՝ որ Սինոդն ընդհանրապէս
 « կարգադրէ դպրոցական բոլոր գումարները հոգևոր իշ-
 « խանութեան ձեռք ժողովել և հոգաբարձուների ամսէ
 « ամիս տուած յուցակին համաձայն գումար բաց թողնել
 « վարժարանների ծախուց համար հոգևոր կառավարու-
 « թիւններից, Կոնսիստորիայներից և բարեկարգութիւն-
 « ներից: Աստրախանի դպրոցների գումարները մօտ 30,000՝
 « հանգուցեալ Գէորգ Արքեպիսկոպոսի խնդրանք և Կա-
 « թողիկոսի օրոշմամբ Վիճակային Կոնսիստորիայումն է
 « եղել պահպանուած, պատճառ բերելով հոգաբարձու-
 « ների անյուսալի անձինք լինելն: Առանց այսպիսի վտանգ-
 « ների նախատեսութեան՝ տարւոյս սկզբներն ես Կոն-
 « սիստորիային պատուիրեցի յանձնել հոգաբարձուաց այդ-
 « գումարներ. այսպիսի գեղեցիկ խորհրդով, որ երբ ժո-
 « ղովուրդ և հոգևոր իշխանութիւն ազգի երկսեռ զաւա-
 « կաց կրթութիւն նոցա են հաւատում, որ հաղար անգամ
 « առաւել է քան զմիլիոնաւոր գումարներ, պէտք է և
 « դպրոցական դրամները նոցա ձեռք յանձնեն: Բայց շատ
 « սխալեցայ, ըստ որում հոգևոր իշխանութիւնն երբ և
 « իցէ դիմագրելով արտաքին միջամտութեան՝ կարող էր
 « իւր հոգևոր ատեաններին գրել՝ դադարեցրէք ուսում-
 « նարաններին գումար տալը. թող քաղաքական իշխա-
 « նութիւնը պահպանէ այդ իւր ձեռք ձգած դպրոցներ

«իրեն միջոցներով, եկեղեցական գումարները հոգևոր
«իշխանութեան կ'պատկանին»...»

«Սրբազան Սինոդի առ կառավարչապետ ուսումնա-
«րանների մասին գրածը արդարութիւն և իւր նուիրական
«պարտքն են. թէև յոյս չկայ յարգութեան, բայց մինչև
«ընտրական գործողութեանց ժամանակ կարելին է քաջ
«տալ» եթէ այդ միջնորդութիւնն ընդունելութիւն չգտնէ,
«կարծում եմ, որ մարդ ուղարկելն ևս սպասուած օգուտը
«չի ունենալ և Մակար Սրբազան գթումս թէ յանձն
«առնէ գնալ» Այս հարցի մէջ Սինոդն ինձ ինչ որ հրա-
«մայէ, ընդունելի է. բայց առանց կառավարչապետի գի-
«տութեան և տեսակցութեան ուղղակի Պետերբուրգ գնալը
«սուր բնաւորութիւն կստանայ» Շատ ուրախ եմ, որ ես
«սխալ կարծիք ունէի Սրբազան Սինոդի սրբազնագոյն
«անդամոց քաջասրտութեան վերայ. մեղայ յերկինս և
«առաջի ազգասիրութեան նոցա, ամեն ոք նոցանից այս
«սուրբ գործում ինձ համար նուիրական է և յարգելի»
«Երանի՜ թէ ցընտրութիւն Կաթողիկոսի այնպիսի կտրուկ
«բնաւորութիւն ստանար այս խնդիր՝ որոյ մէջ ամեն հայ
«եպիսկոպոս—Սինոդի անդամք և առաջնորդք—ցոյց տար
«իւր եղիայի նախանձախնդրութիւն, որով կառավարու-
«թիւնը համոզուէր թէ՛ արտաքին հանգամանքների ուժ-
«գնութիւն միշտ կարող են հայոց եկեղեցւոյ չքապարքս-
«պին մօտեցած ժամանակ Ղևոնդներ տեսնել անխռով,
«անվեհեր սրտիւք դիմագրաւ հանդիսացողներ» Աստուած
«ի բարձանց հովանաւորէ չորս հազարեան ամաց ժամա-
«նակի չարատանջ ազգիս իրաւանց» Անդադար դիմում
«են ինձ ժողովրդական դպրոցների արքունի տեսուչք և
«պահանջում, որ վարժարանների մէջ ընդունիմ՝ այն
«հրատարակուած հրահանգները. միշտ պատասխանս այս
«է, որ ես դպրոցների բացարձակ տէրը չեմ»...»

«Գերապատիւ Սրբազան եղբայր» յերեկեան օրը ստա-
«ցայ Ձեր Հոկտեմբերի 27 թուով արձակած նամակն և
«առանց ժամանակ կորցնելու պատասխանում եմ Ձեզ
«գործոյն կարեւորութեանը նայելով՝ որոյ մասին Սրբազան

«Սինոդ շատ վաղուց հեռանկատ լինելով՝ պէտք էր որ
«առաջնորդներին մասնակից անէր այդ գործը վճռելում».
«ինչպէս ես առ Սինոդն անցեալ տարուայ յուլիս ամսոյ
«20-ին թուահամարաւ 96 յայտարարութեամբ խնդրած
«էի: Ի՞նչ և իցէ «Լաւ է անագան քան ո՛չ երբէք» առա-
«ծին հետևելու է. ահա թէ ի՞նչ պէտք է անէք Դուք,
«բոլորեքեան միացած: Ես առաւել խոհական եմ համա-
«բու՞մ՝ որ Սինոդը կրկնէ իւր վերջին գրութիւնն: Շատ
«խելօք է այն դիտումն թէ՛ որքան կարելին է, գործել
«պէտք է, փախուստ տալ հարկաւոր չէ: Սակայն եթէ
«չկամենաք կրկնել Ձեր գրածն, տուաւ լաւ էր իբրեւ
«վսեմ՝ խնդիր՝ վիճակաւորներ և վանահայրերը հրաւիրել
«ի խորհուրդ, ի թիւս որոց և էջմիածնի միաբանութեան
«անդամներից մէկ քանիսը, յաջորդներն անգամ՝ այս
«եղանակ առաւել պատկառելի և ընդհանուր հայ հոգե-
«ւորականութեան կերպարանք կստանար: Վերջապէս,
«եթէ Սինոդի կողմանէ հաստատուն գիմադրութիւն լինի
«և կարողանայ գործը յետաձգել յընտրութիւն և հաս-
«տատութիւն Կաթողիկոսի, այն ժամանակ մեծ փոփո-
«խութիւնք կարող են մտցնուել նախարարական ժողովով
«պատրաստած հրահանգի մէջ, որ բոլորովիմբ բառնում
«է հոգևոր իշխանութեան իրաւունքն: Ո՛չ մի կարծեաց
«բաժանմունքից երկիւղ անելու չէ. այդ ամէն ժամանակ,
«ամէն դէպքում, ամէն ազգաց մէջ կատարուում է. բա-
«ւական է միայն մի ձայնի առաւելութիւն և խնդիրը
«վաստակուած է յաջողութեամբ» *):

*) Ճշմարտութիւնը հարկադրում է մեզ՝ որ ընդօրինակենք
այստեղ և երկու հատուած սրբազան Ներսէս եպիսկոպոսի առ-
մեղ ուղղած յ8 և ի 16 հոկտեմբերի 1884 թուականի գրու-
թիւններէց՝ որոնք գալոցական հարցի մասին յետագայքն են
պատմում: «Ուսումնարանների մասին այստեղից Մետրովպ
«եպիսկոպոսին ուղարկեցինք Տփլիսի խորհրդակցելու բանագէտ
«անձանց հետ և նոցա խորհրդով գործենք ինչ որ հարկաւոր է:
«Այն առիթից դրել էին մի բան՝ որը և ուղարկեցինք բոլոր ան-
«դամոց ստորագրութեամբ Դոնդուկովին, յորում բացարձակ

Մէջ բերենք այս տեղ և մեր երկու պաշտօնական գլխաւթեանց պատճէնները յանուն վերատեսչաց ժողովրդական գոյրոցների Բաքուայ նահանգի—Պաղատանու գաւառի և Կուպանի շրջանի ի 28 մայիսի և ի 11 սեպտեմբերի 1884 ամի թուահամարօք 127 և 267, որոնք ուղարկելով առ մեզ Բարձրագոյն կամօք հաստատուած հրահանգները՝ պահանջում էին նոցա գործադրութեան, որպէս զի մեր բնաւորութիւնը վարժարանական յեղափոխութեան գործում առաւել ևս բացայայտ լինի:

«ասում ենք, որովհետեւ Աթուղիկոսի իրաւունքն է, մենք չենք «կարող կատարել կառավարութեանդ հրամանը: Դեռ ևս այս «թղթի պատասխանը ստացած չենք, տեսնենք ի՞նչ կգրեն: «Մտադիր ենք՝ որ եթէ այլ ևս ստիպեն, մարդ ուղարկենք Միւնիստրին. այս մասին մեզ խորհուրդ են տալիս Տիխիսից, որ «եթէ մարդ հարկաւորի ուղարկել՝ Մակար սրբազանին դիմել: «Բայց ես այս խորհրդին չհամաձայնեցի այն պատճառաւ, որ «եթէ չյարգուի՝ պիտի զանազան չարաքանութիւններ անեն «նորա գէմ. հարկաւոր է նորան ծանր գիրքի մէջ պահել:» . . . «Ուսումնարանաց հաւցի մասին արդէն գրած եմ սրբութեանդ «համառօտ կերպով՝ բայց այժմ լրացնելով այն թերութիւնները «ուղարկում եմ Սինոդի առ դիւանօր կառավարութիւնն գրած «գրութեան պատճէնը՝ որ Մետրովը եպիսկոպոսին ուղարկեցինք «Տիխիս խորհրդակցելու բանագէտ անձանց հետ և գրել տալով «այն տեղ բերեց մեզ, որ արդէն ուղարկեցինք, որին տակաւին «չէ՞ հետեւած՝ որ և է մի պատասխան:—Աստաւուիք եթէ ասէք, «Անդամք սիրա և քաջութիւն չունին իրանց հրաժարագրերն «գնելու Սինոդի Ասենի չուխայի վերայ, Անդամք հենց այդ «գիրը գրելու փոխարէն՝ այժմէն իսկ կամենում էին այդ անել. «բայց այս անգամ խոհեմութիւն համարուեց, դեռ ևս այսպէս «գրել: Եւ ի՞նչպէս չանեն՝ քանի որ կենաց և մահու խնդիր է «այս գործը մեզ համար, և քանի որ մեր իրաւունքից շատ «բարձր է այդ կանոնների կատարումն տալը: Սինոդը մտադիր «է՝ եթէ այս մեր գրած գրութեանը հակառակ պատասխան «ստանանք, մի բարձրատիման հոգեւորական ուղարկէ Պետեր-«բուրգ թագաւոր կայսեր ողորմածութիւնը խնդրելու: Այս «մասին թէ և Տիխիսից մեզ խորհուրդ են տալիս թէ՛ եթէ երբ «և իցէ հարկաւորուի մարդ ուղարկել Պետերբուրգ, ոչ ոքի չէ

«Նորին գերազանցութեան, Տեառն վերատեսչի ժողովրդական դպրոցաց Բաքուայ նահանգի և Դաղստանու գաւառի։ Առ հաղորդագրութիւն Ձերդ գերազանցութեան ի 24 ապրիլի սոյն ամի համարաւ 314, ունիմ շնորհ հաղորդել Ձեզ, ողորմած Տէր, թէ տնօրէնութիւնք ամենուղորմածագոյն կառավարութեան Ռուսիոյ, վերաբերեալք վարչութեան Հայոց-Գրիգորեան եկեղեցեաց և դպրոցաց, հաղորդին Հայոց Լուսաւորչական Սինոդի Սրբոյ Էջմիածնի, իսկ ի ձեռն վերջնոյս հրամանագրի փճակային իշխանութեանց յանձնրի կատարումն։ Եւ որովհետեւ ըստ «յիշատակեալ գործոյ չէ հետեւեալ յանուն իմ՝ ոչ մի տնօրէնութիւն ցայսօր, մինչև ցտացումն նոյնպիսոյ ի Մայրագոյն Հոգեւոր իշխանութենէ, յիմոյս կողմանէ չկարեմ առնել զոչ մի տնօրէնութիւն»։

«Կարելի հաւատալ այդ մեծ գործը, այլ միայն Մակար սրբա-
«գանին, որ իւր խոհեմութեամբ կարող է գործը չիչացնել»,
«բայց մեր (այսինքն իմ, Մամբրէ վարդապետի և քանիսնեքի)
«կարծիքն այն է՝ որ այդ գործը նորան չապլ այժմ. վասն զի
«նախ որ ինքն դժուար թէ յանձն առնի, երկրորդ՝ որ եթէ
«անյաջողութիւն գտնէ՝ պակասութիւն է նորա անուան,
«և ո՞ր դիտէ մեր հոգմարածեանները ինչ ինչ զրպարտական
«բամբաստանքներ այսուհետեւ չեն յօրինիլ նորա մասին։ Դեռ մի
«անգամ թագադրութեան հանդիսին ներկայ գտնուեցաւ՝—
«հազար տեսակ զրպարտութիւններ արեցին, աւմիկ ժողովուրդը
«զրգուելու և ժողովրդի աչքից հանելու համար։ Այսպէս էլ ես
«գրեցի Տիկինս Արշակին՝ որ բարեկամներէն յայնէ. չգիտեմ,
«Ձեր կարծիքն ի՞նչ է այս մասին։ Իսկ իմ սեփական կարծիքս
«այն է այս գործի վերաբերութեամբ՝ որ եթէ հարկաւոր լինի
«մարդ սեղարկելու, Ձեզ միայն հաւատալ այս մեծ գործը՝ որ
«յուսով եմ սրբազան Նոր խորհրդով Ձեր վարմունքը այս մա-
«սին մի լաւ յաջողութեան կառաջնորդէ մեր ուսումնարա-
«նական գործը և միանգամայն վերջ կտրուի բոլոր այդ մասին
«գրագրութեանցը»։ Դպրոցական գործին վերաբերուած բաւա-
«կանին նամակներ կան մեզ մօտ զանազան տեղերից գրուած։
«սակայն նոցա անփութումն ժամանակի յաջողութեանց կարօ-
«տելով՝ առ ժամս զանց ենք առնում։

«Պարոն Տեսչի ժողովրդական վարժարանաց կուպանու շրջանի» Առ հաղորդագրութիւն Ձեր, ի 4-էն սեպտեմբերի տարւոյս համարաւ 1313, պատիւ ունիմ ծանուցանել Ձեզ, ողորմած Տէր, թէ ի պատճառս չստանալոյ իմ մինչև ցայսօր ի Սինոդէն սրբոյ էջմիածնի զկարգադրութիւն յաղագս ի կատար ածելոյ զԲարձրագոյն հաստատեալ ի 16 փետրվարի այսր ամի կանոնս վասն եկեղեցական Հայոց դպրոցաց, ես չհամարիմ ինձ իրաւունս անընդմիջաբար առնել ըստ այսմ առարկայի զորպիսի և իցէ կառավարութիւն. ուստի այսօր իսկ ընդ համարաւ «268, ես ի վերայ հիման Ձերդ գրութեան գիմեցի առաջարկութեամբ ի Սինոդն սրբոյ էջմիածնի»:

(Շարունակելի)

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀԵՏՔՈՎ

Գլ. Ը.

Երբ պատուր Մէկուէլ ու Գրէյ ժողովարանից տուն էին վերադառնում, արդէն բաւական ուշ էր, մօտ գիշերուայ ժամի 10—11-ը: Փողոցները լիքն էին ամբոխով: Մայիսի վերայ մանրավաճառները ծախում էին ամեն տեսակ էփանագին ապրանքներ մեծ խանութներից մնացած: Ամենուրեք լսում էին աղմուկ, աղաղակ, հարբած մարդկանց երգերը: Համարեա թէ ամեն մի տան մէջ գինեւտուն, դարե՛ջրատուն, կամ մի այլ աւելի կասկածելի նկուղ կար: Ուղիղ Անկիւնի բնակիչները խումբ խումբ մտնում ու դուրս էին գալիս այդ տե-